

МОДЕЛІ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ КНР НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ У ВИСВІТЛЕННІ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЛІТОЛОГІЇ

Проаналізовано моделі зовнішньополітичної стратегії КНР у висвітленні американських фахівців-міжнародників. Досліджено фактори, які визначили кореляцію підходів американських науковців до змістовного наповнення американсько-китайських відносин.

Ключові слова: США, КНР, міждержавні взаємовідносини, зовнішньополітична стратегія, глобалізм, регіональна система міжнародних відносин.

Проанализированы модели внешнеполитической стратегии КНР в освещении американских специалистов-международников. Исследованы факторы, которые определили корреляцию подходов американских ученых к содержательному наполнению американо-китайских отношений.

Ключевые слова: США, КНР, межгосударственные взаимоотношения, внешнеполитическая стратегия, глобализм, региональная система международных отношений.

Analyzed the model of China's foreign policy strategy in light of U.S. international affairs experts. We investigate the factors that determined the correlation approaches of American scientists to substantive content of US-China relations.

Key words: USA, China, inter-state relations, foreign policy strategy, globalism, regional system of international relations.

Архітектоніка механізму міждержавних взаємовідносин у Азійсько-Тихоокеанському регіоні зазнала детермінації внаслідок розпаду СРСР, але наприкінці першого десятиліття ХХІ століття світова фінансово-економічна криза сформувала новий порядок денний щодо проблеми співвідношення комплексних потенціалів країн-лідерів. Насамперед, це було пов'язано з динамікою зростання потенціалу Китаю з одного боку, а з іншого – із необхідністю перегляду концепції глобалізму в зовнішньополітичній стратегії США.

Окремі аспекти цього напряму наукових досліджень знайшли своє відображення у роботах вітчизняних вчених, російських дослідників та американських науковців. Серед робіт українських авторів потрібно відзначити праці Є. Камінського, С. Шергіна, Б. Гончара, І. Дудко, С. Проня, І. Погорської, А. Луценко тощо. Детермінуючі фактори щодо формування основних елементів механізму реалізації зовнішньої політики КНР аналізуються в роботах російських політологів Д. Мосякова, Г. Карімової, І. Панаріна, І. Лебедевої, А. Богатурова, Т. Шаклеїної,

С. Рогова, С. Караганова. Структурно-функціональний аналіз зовнішньополітичної стратегії КНР на сучасному етапі є предметом дослідження американських політологів-міжнародників Дж. Ная, К. Кемпбелла, М. О'Хенлона, Дж. Курлянчика, Зб. Бжезинського, Р. Каплана, Ч. Фрімена, Дж. Фрідмана тощо.

Новий вимір реалізації визначальних настанов зовнішньої політики США, на думку відомого американського політолога, професора публічної адміністративної Школи ім. Кеннеді Гарвардського університету Дж. Ная визначатиметься тим, що проблема американської влади це «...не занепад, а вибір моделі поведінки у контексті усвідомлення того, що навіть найбільша країна не здатна досягнути бажаного результату без допомоги інших» [1, р. 12]. Президент Ради з близькосхідної політики США Ч. Фрімен підкреслює: «Якщо раніше світ боявся, що помилки китайського керівництва знищать країну, то наразі занепокоєний тим, що сильний Китай може почати диктувати йому свою волю» [2].

Статусна трансформація ролі КНР у регіональній системі взаємовідносин є детермінантою не лише зовнішньополітичних взаємовідносин провідних акторів АТР, але й безумовно визначить суттєву перебудову як регіональної так і глобальної економічної і валютно-фінансової системи. Зрозуміло, що США ще досить довгий час виступатимуть у ролі глобального центру. Так, щорічні витрати Вашингтону на збройні сили становлять близько 700 млрд. дол., а ВВП країни – 14 трлн. дол. [3, с. 5]. Окрім цього, США залишаються потужним джерелом «м'якої сили» на глобальному рівні, лідером інформаційної та інноваційної діяльності. Разом з тим, за прогнозами Фонду Карнегі ВВП КНР у 2035 р. становитиме 82 трлн. дол. проти 44 трлн. у США [3, с. 8]. Цілком вірогідно, що ця тенденція викличе корінну перебудову глобальної економічної та валютно-фінансової системи. Показовим є той факт, що наприкінці першого десятиліття XXI ст. на прохання вказати найбільшу економічну потугу світу вперше пересічні американці назвали передусім Китай (44 %), а не США (27 %) [4]. За повідомленням китайської газети «Женьмінь жибао» у 2010 р. темпи зростання економіки Китаю становили понад 11 % [5].

Саме це зумовило активізацію досліджень американських політологів щодо прогнозування перспектив ролі та місця КНР у регіональній та глобальній системі міжнародних відносин. Наприкінці першого десятиліття XXI ст. основним лейтмотивом досліджень були перспективи та можливості перетворення КНР на країну не лише регіонального лідера, а й глобальну центросилову державу. У зв'язку з цим, розглядалися можливі варіанти реакції США на посилення «питомої ваги» Китаю у регіональній системі міжнародних відносин. Проте, світова фінансово-економічна криза зумовила оптимізацію зовнішньополітичної стратегії США, що знайшло відображення у розробці інноваційних моделей міждержавних взаємовідносин США – КНР з фактично рівною відповідальністю за регіональну та глобальну стабільність. Точкою відліку у цьому контексті можна вважати статтю радника президента США Дж. Картера з питань

національної безпеки (1977-1981 рр.), професора Школи міжнародних досліджень університету Дж. Гопкінса Зб. Бжезинського «Двійка», яка здатна змінити світ». Стаття була надрукована у провідній британській газеті «Financial Times» на основі його виступу в Пекіні з нагоди 30-ї річниці встановлення дипломатичних відносин між США та КНР. Визначальні тенденції світової політики, а саме необхідність реагування на різноманітні за характером та змістом виклики і загрози створює підґрунтя для сутнісного переформатування взаємовідносин між Пекіном та Вашингтоном. Тому на думку Зб. Бжезинського США і КНР «...необхідно утворити нам неформальну «двійку». Відносини між Китаєм і США повинні носити характер всеосяжного партнерства - такого, як наші відносини з ЄС і Японією. Тому потрібно налагодити процедуру регулярних неформальних зустрічей вищих керівників наших країн, щоб вони могли особисто проводити поглиблені дискусії не тільки з питань двосторонніх відносин, але і з міжнародної проблематики в цілому» [6]. Особлива роль у процесі творення так званої G 2 покладається фахівцем на лідерів двох країн: «Це завдання має знайти відгук у новообраного президента Барака Обами – внутрішньо схильного до врегулювання суперечностей. Безсумнівно, її позитивно сприйме і голова КНР Ху Цзіньтао – автор концепції «гармонійного світу». Мова йде про місію, гідну двох країн, що володіють унікальним потенціалом з точки зору визначення майбутнього людства» [6].

Показовим є той факт, що майже одночасно зі статтею Зб. Бжезинського в іншій британській газеті «The Independent» патріарх американської школи міжнародно-політичних досліджень Г. Кіссінджер висловив майже аналогічні думки: «Роль Китаю в новому світовому порядку ключова. Наші відносини, що починалися головним чином як стратегічний проект, спрямований на стримування спільного противника, впродовж десятиріч перетворилися на центральну конструкцію системи міжнародних відносин... У нового покоління наших лідерів є унікальна можливість перетворити їх на проект нашої загальної долі, як це відбулося

в повоєнний період із трансатлантичними відносинами, з урахуванням того, що нинішні виклики є більше політичними і економічними, ніж військовими» [7].

Разом з тим, значна частина американських фахівців-міжнародників, аналізуючи перспективи зростання комплексної державної могутності КНР, доходить висновку щодо конфліктогенності цього процесу з інтересами як традиційних регіональних «центрів сили», так і тих, що поступово набувають цей статус. Так, старший науковий співробітник Центру розробки нової стратегії національної безпеки США Р. Каплан стверджує: «Зони силового вакууму, до яких наразі проникає Китай, стануть через деякий час яблуком розбрату у його відносинах з сусідніми країнами – як мінімум з Індією і Росією» [8, р. 67]. На його думку, в умовах поступового зменшення впливу США у Південно-Східній Азії, держави регіону будуть «...все частіше об'єднувати зусилля, щоб протистояти стратегії «розділяй і володарюй», яку прагне реалізувати Пекін» [8, р. 68].

З точки ж зору Дж. Фрідмана – засновника і керівника аналітичної групи «Stratfor» (США) – найбільш вірогідним конкурентами КНР у регіональній системі міждержавних взаємовідносин є Японія і США. «Росія навряд чи буде розглядатися як ворожа держава», – підкреслив аналітик [9, р. 57].

Хоча конкурентне середовище взаємовідносин у трикутнику США – КНР – Японія не є настільки конфліктним, що може спричинити воєнну конфронтацію між Пекіном з одного боку, а Вашингтоном і Токіо – з іншого, відзначає Дж. Фрідман [9, р. 64]. Зумовлено це насамперед слабкістю ВМФ КНР у порівнянні з ВМФ США, оскільки «...у найближчі 10 років Китай навряд чи зможе вивести свої Військово-морські сили на досить високий рівень, щоб кинути виклик американському флоту» [9, р. 65].

У аналогічному контексті розглядає військові можливості КНР і Ч. Фрімен. Аналізуючи офіційні оборонні бюджети США і КНР політолог відзначає, що враховуючи всі витрати оборонний бюджет США складає 6,8 % від ВВП. Аналогічний показник КНР за його підрахунками складає близько 3 %. Ці показники, дозволили

Ч. Фрімену дійти висновку: «По-перше, формуючи бюджет, Пекін як і раніше приділяє військовій сфері менше уваги, ніж економічній. По-друге, збільшення оборонного бюджету Китаю дає менше підстав для занепокоєння, ніж схильні вважати панікери і прихильники «залізної» оборони» [2].

Відстоює позиції щодо необхідності поглиблення і розширення двостороннього співробітництва між США і КНР й Дж. Най. Він стверджує, що піднесення КНР не є загрозою для США. «На практиці, нам потрібно збалансувати китайську силу в Азійському регіоні, тому що багато країн, такі як Японія, В'єтнам, Індія схвильовані зростанням твердої сили Китаю, і відтак вони прагнуть зберегти американську присудність в регіоні. Окрім цього, нам необхідно співпрацювати з Китаєм. Наприклад, в питаннях зміни клімату, де важливість Китаю не можна недооцінювати, адже він продукує щороку більше двоокисів вуглецю, аніж США. Більше того, Китай важливий партнер у питаннях фінансової безпеки, кіберзахисту. Тому необхідно налагоджувати співробітництво з Китаєм», – підкреслює Дж. Най [10].

Відзначаючи, що у найближчій перспективі КНР відіграватиме системоформуючу роль у АТР у аналітичних розвідках американських фахівців простежується думка щодо необхідності залучення КНР до різноманітних міжнародних інституцій й розширення відповідальності Китаю у відповідності до його комплексного державного потенціалу в різних сферах міжнародної діяльності. Саме це, забезпечить можливість контролю з боку США за «поведінкою» КНР як на регіональному, так і глобальному рівні, адже залучення Пекіна до міжнародних організацій в яких домінує Вашингтон забезпечить можливість більш ефективного контролю «зсередини», ніж це є наразі контролем «ззовні».

Проте, розробляючи різноманітні моделі взаємодії з КНР за умови збереження визначальної ролі США, американські політологи зважають і на поступове перетворення КНР у своєрідний центр інтеграційних процесів у АТР.

У грудні 1997 р. глава КНР Цзян Цземінь і лідери держав АСЕАН провели першу

зустріч у Малайзії, де був підписаний документ «Добросусідські відносини і взаємна довіра». Окрім того, фінансова криза в Азії 1998 р. дозволила КНР продемонструвати вагомість своїх намірів. У критичний момент кризи Китай не девальвував юань, що могло б остаточно підірвати стійкість місцевих валют, більш того, надав матеріальну допомогу і задекларував готовність спільно рухатися до створення Азійського валютного фонду, незалежного від країн Заходу.

У 2002 р. КНР уклала з країнами Заходу низку угод, які абсолютно по-новому позиціонують його у регіоні. Зокрема, «Декларація про правила поведінки у Південно-Китайському морі», «Спільна декларація про співробітництво у сфері безпеки», «Меморандум про взаємопорозуміння з питань сільського господарства». Особливо показовим у цьому контексті є режим функціонування зони вільної торгівлі країн АСЕАН і КНР. Протягом першого місяця її роботи з 1 січня 2010 р. товарообіг між КНР та країнами АСЕАН досяг 21,48 млрд. дол., що на 80 % більше аналогічних показників 2009 р. [11]. Проте, обсяг експорту Китаю до АСЕАН зріс на 52,8 %, а вивіз товарів з АСЕАН до КНР – на 117,3 % [11]. Таким чином, широко пропагована зона вільної торгівлі з країнами АСЕАН є певною мірою економічно не вигідною для китайської сторони, але головною її метою зважаючи на динаміку розвитку є тісне «прив'язування» і залежність економік країн АСЕАН до КНР і ємкого китайського ринку.

Відомий американський фахівець з Південно-Східної Азії Дж. Курлянич, аналізуючи інструменти і механізми культурно-ціннісної і економічної дипломатії Китаю, стверджує, що члени Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), їхні уряди, приймаючи рішення на переговорах у рамках Асоціації, практично завжди враховують думку КНР. І це – незважаючи на те що однією з найважливіших завдань АСЕАН залишається «пом'якшення» впливу в регіоні великих держав, включаючи Китай [12, р. 257].

В спільній монографії директора програми міжнародної безпеки Центру стратегічних і міжнародних досліджень США К. Кемп-

белла і наукового співробітника Інституту Брукінгса (США) М. О'Хенлона підкреслюється, що інтеграційні процеси у АТР з населенням у 2 млрд. чол. залишають мало надій на збереження в них провідної ролі США: «...у всякому разі, домінування *Сполучених Штатів у цьому регіоні не в інтересах Китаю*» [13, р. 253].

Аналізуючи інтеграційні процеси у регіоні, Р. Каплан пов'язує подальші успіхи КНР з розв'язанням «тайванської проблеми». На його думку: «*Якщо Сполучені Штати просто віддадуть Тайвань Пекіну, то Японія, Південна Корея, Філіппіни, Австралія і інші американські союзники у Тихоокеанському регіоні ...почнуть сумніватися у міцності зобов'язань, які бере на себе Вашингтон. Це може спонукати деякі країни до зближення із Середнім царством, і тоді Великий Китай, що формується охопить майже всю Східну півкулю*» [8, р. 72]. Тому, політолог стверджує, що заява адміністрації Б. Обама на початку 2010 р. щодо наміру продати озброєння Тайваню на суму 6,4 млрд. доларів, є принциповою щодо політики США не лише на «китайському» напрямі, а й у Євразії загалом [8, р. 72].

Змістом проблеми Тайваню на роздум Ч. Фрімена є: «...китайський націоналізм і уряд, які вимагають визнання його легітимності з одного боку, а з іншого – тайванська політика ідентичності і національна гордість американців» [2].

Оцінюючи ж можливість виникнення військового конфлікту між КНР та США внаслідок розв'язання «тайванського вузла» американські фахівці-міжнародники відзначають, що це є найбільш конфліктогенною точкою американсько-китайських відносин. Так, Р. Каплан відзначає: «*Згідно результатів дослідження, проведеного у 2009 р. RAND Corporation, до 2020 р. Сполучені Штати не зможуть, як раніше, захистити Тайвань у випадку нападу Китаю*» [8, р. 73]. Погоджуючись з Р. Капланом, Ч. Фрімен зазначає, що на сьогодні це є єдина можлива причина американсько-китайського збройного конфлікту. «*Війна із-за приналежності острова здатна перерости у обмін ядерними ударами або затяжний конфлікт глобального масштабу. Який би статус не отримав в*

кінці кінців Тайвань, його демократії і процвітання прийде кінець». Саме тому, на думку науковця: «Союзники США і прихильники КНР повинні проявляти обережність у всьому, що може вплинути на ситуацію навколо Тайваню» [2]. Хоча, переважна більшість американських експертів розглядає такий сценарій розвитку подій, як маловірогідний. Порівнюючи взаємовідносини між США та КНР на сучасному етапі і відносини між США та СРСР у період біполярності професор Колумбійського університету Р. Росс вважає, що американсько-китайські відносини залишатимуться більш стабільними ніж свого часу американсько-радянські. Причини цього вбачаються ним у географічних особливостях Східної Азії: «У період холодної війни лише одного американського підводного флоту було недостатньо для залякування Радянського Союзу, – для цього потрібно було утримувати чисельні сухопутні війська в Європі. Але розташування подібних сил уздовж меж Євразії не є доцільним: як би суттєво не скорочувалась присутність сухопутних військ біля кордонів Китаю, американський флот і в майбутньому залишатиметься потужнішим за китайський» [8, р. 75]. Дж. Най також відзначає, що у найближчій перспективі КНР навряд чи кине виклик США у Східній Азії внаслідок недостатніх військових можливостей [1, р. 10].

Характеризуючи КНР як актора міжнародних відносин який має всі можливості щодо визначальної ролі у міждержавних взаємовідносинах різного рівня, американські науковці аналізують і потенційно можливі перешкоди на шляху зростання Китаю.

Прогнозування перспектив зростання КНР яке ґрунтується на динаміці ВВП, на думку Дж. Ная є однобоким, оскільки не «...враховуються переваги американців у військовій і «м'якій» силі, а також несприятливі фактори геополітичного розташування Китаю у балансі сил в Азії» [1, р. 11]. Чинником який детермінуватиме модель подальшого розвитку КНР є політичні зміни в КНР. «Якщо виключити можливість політичного перевороту, обсяги і високі темпи економічного зростання, безсумнівно, збільшать відносну силу Китаю у порівнянні зі США, але зовсім не обов'язково означатиме, що він перевершить США як

саму впливову світову державу – навіть якщо Китай уникне істотних внутрішніх політичних потрясінь», – підкреслює Дж. Най [1, р. 11]. Найбільш вірогідним сценарієм подальшого розвитку КНР, а відповідно і американсько-китайських відносин, на його роздум, є модель за якої Китай конкурує зі США у фінансовій сфері, але не перевершує їх за сукупною могутністю «...у першій половині нинішнього століття» [1, р. 11].

Розробляючи шляхи подальшого розвитку КНР, Дж. Фрідман вважає за можливе три сценарії розвитку. За першого, динамічне зростання економіки триватиме певний час, але «...швидке зростання протягом останніх 30 років призвело до суттєвого розбалансування і неефективності китайської економіки, що обов'язково доведеться виправляти. У відповідний момент Пекіну не уникнути повторного «налаштування», через яке пройшла решта азійських країн». Другий – це повернення до централізації. На думку Дж. Фрідмана, цей варіант є більш вірогідним ніж перший. Але, «...той факт, що особисті інтереси високопосадовців йдуть у розріз із ідеєю централізації, також ставить під сумнів його успішну реалізацію» [9, р. 186]. Найбільш вірогідним є третій шлях розвитку: «Націоналізм – ось той інструмент, який допомагає уникнути розпаду. ... З точки зору історії це найбільш правдоподібний сценарій» [9, р. 187].

Ч. Фрімен, аналізуючи потенційні можливості посилення КНР, виокремлює чотири негативні фактори, які можуть вкрай ускладнити як політичний, так і економічний розвиток Китаю. По-перше, це глобальна депресія або невдала спроба реформування валютного і фондового ринків КНР; по-друге, це нестача енергоресурсів; по-третє, проблеми викликані провалом демократичного процесу; по-четверте, небезпека націоналістичного вибуху у відповідь на образи з боку США чи Японії. Разом з тим, зростаюча динаміка розвитку КНР, вразуючи його місце та роль у системі регіональних та світових взаємовідносин є специфічним фактором стабільності: «Подальші успіхи Китаю підуть на користь всьому світові. Його невдачі відчують всі», – підкреслив Ч. Фрімен [2].

Аналіз визначальних тенденцій розвитку КНР дозволив Р. Каплану зробити висновок,

що перетворення політичної системи КНР не викличуть істотних катаклізмів, а лише сприятимуть тому, що «...демократичний Китай може виявитись більш динамічно великою державою у економічному і, як наслідок, у військовому відношенні, ніж Китай репресивний» [8, р. 75].

На думку ж К. Кемпбелла і М. О'Хенлона: «Китай (при збереженні нинішніх темпів розвитку), а також ісламський фундаменталізм (зовсім інший за своєю природою внаслідок свого інтернаціонального, недержавного характеру) будуть основними викликами для США, реагувати на які складно навіть для наддержави. У будь-якому випадку масштаби цих викликів суттєво перевершать ті, які поставали перед Вашингтоном у роки протистояння з СРСР» [13, р. 293].

Отже, перспективи зовнішньополітичної стратегії КНР узалежнюються американськими політологами від темпів та характеру економічного та політичного розвитку Китаю, що зважаючи на роль США у АТР і на прагнення Пекіну ствердитись як «центр сили» глобального масштабу не може не викликати модернізації американсько-китайських відносин. А це у свою чергу, з одного боку, визначатиме формування нового проблемного спектру у взаємовідносинах; при цьому застарілі «больові точки» (тайванська проблема, проблема прав людини тощо) зберігатимуть свою значимість, а з іншого – новий формат взаємин забезпечить підґрунтя для подальшого поглиблення та розширення міждержавного співробітництва.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Nye J. S., jr. The Future of American Power. Dominance and Decline in Perspective // Foreign Affairs. – 2010. – Vol. 89. – № 6. – P. 6-12.
2. Фримэн Ч. На чем споткнется Китай? // Россия в глобальной политике. – 2007. – № 5 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.globalaffairs.ru/number/n_9649 – Загл. с экрана.
3. Крупянко М. И., Арешидзе Л. Г. США и Восточная Азия. Борьба за «новый порядок». – М. : Международные отношения, 2010. – 448 с.
4. Bell D. Developing China's Soft Power [Electronic resource]. – Access mode: http://www.nytimes.com/2010/09/24/opinion/24iht-edbell.html?_r=1 – Title from a screen.
5. Китай вышел на первое место в мире по темпам роста экономики за последние пять лет [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://news2.ru/story/270829/>. – Загл. с экрана.
6. Brzezinski Zb. The Group of Two that could change the world [Electronic resource]. – Access mode: http://www.ft.com/cms/s/0/d99369b8-e178-11dd-afa0-0000779fd2ac.html?ncklick_check=1 – Title from a screen.
7. Киссинджер Г. Шанс для нового миропорядка [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.inosmi.ru/translation/246616.html> – Загл. с экрана.
8. Kaplan R. D. The Geography of Chinese Power. How Far Can Beijing Reach on Land and at Sea? // Foreign Affairs. – 2010. – Vol. 89. – № 3. – P. 64-75.
9. Friedman G. The Next 100 Years: A Forecast for the 21st Century. – New York : DoubleDay, 2009. – 272 p.
10. Най Дж. Якщо у сусідів України різне бачення політики, досить важко підібрати шлях, який зацікавить всіх [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://glavkom.ua/print/articles/3171.html> – Загол. з екрану.
11. Мосяков Д. В. «Мягкая сила» в политике Китая в Юго-Восточной Азии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.journal-neo.com/?q=node/448> – Загл. с экрана.
12. Kurlantzick J. Charm Offensive: How China's Soft Power Is Transforming the World. – New Haven and London : Yale University Press, 2007. – 306 p.
13. Campbell K. M., O'Hanlon M. E. Hard Power: The New Politics of National Security. – New York : Basic Books, 2006. – 319 p.

Рецензенти: *Тригуб П. М., д.і.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили;*

Сінкевич Є. Г., д.і.н., професор Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Äæåđãëî çí àâñòâî .

²ñòî ð³î ãđàô³ÿ.

Ì åòî äî ëî ã³ÿ.

²ñòî ð³ÿ ³ñòî ðè÷íî ; í àóêè

